

АНОТАЦІЯ

Зінченко В. М. Український балет доби Незалежності: тенденції розвитку, жанрово-інтонаційна специфіка. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво» (галузь знань 02 «Культура і мистецтво»). – Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, Міністерство культури та інформаційної політики України, Київ, 2024.

Актуальність. Балет як цілісне явище не можна вважати дослідженою сферою культури. Серед об'єктивних причин такої ситуації – спорадичний характер його вивчення, складність самого жанру (його «міжмистецький» синтетичний статус), відсутність розробленої музикознавчої методології вивчення цього жанру, яка би враховувала всі складові як самої багатовимірної балетної матерії, так і постановочного процесу.

Жанр балету часто стає об'єктом дослідження суміжних гуманітарних дисциплін: балетознавства, театрознавства, культурології. У той самий час у полі музикознавства балет займає периферійну позицію, часто перебуваючи в тіні іншого музично-театрального жанру – опери. Тим часом реалії сучасного українського мистецтва, що полягають у потужній зацікавленості жанром балету сучасних українських композиторів поряд із яскравим вибухом креативної балетної індустрії, спонукають до музикознавчого осмислення пов'язаних із балетом мистецьких процесів.

Важливим кроком на цьому шляху є реалізація необхідного комплексу заходів: комплексне вивчення феномену з урахуванням усіх його жанрових складових (у координації з іншими гуманітарними науками), розроблення типології жанру, вивчення жанрово-інтонаційних і соціокультурних параметрів сучасного українського балету, адже саме балетний жанр – один із пріоритетних у відображенні різноманітних тенденцій розвитку сучасного мистецтва.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає в науковому внеску до галузі музикознавства та у вивченні балетного жанру загалом. Серед ключових факторів наукової новизни роботи можна виділити такі: сучасне музикознавче осмислення жанру новітнього українського балету в теоретичному аспекті; створення авторської типології балетного жанру, що робить один із перших кроків у напрямі музикознавчої систематизації та класифікації жанру; перше в українському музикознавстві вивчення опусів українських балетних композиторів у генераційній площині; здебільшого перше аналітичне осмислення балетів українських митців крізь призму соціокультурних тенденцій; практичне втілення результатів дослідження в навчальному процесі, зокрема в програмі дисципліни «Інноваційні технології в музичній діяльності» на базі КМАМ ім. Р. М. Глієра, яка впроваджена до освітнього процесу 2023–2024 н. р.

Результати дослідження. Проведене дисертаційне дослідження українського балету доби Незалежності дозволило окреслити культурні, соціальні та політичні події, що вплинули на створення балетних вистав. Систематизовано основні соціокультурні та мистецькі тенденції сучасного українського балету. Найважливішими серед них є такі: одночасне функціонування трьох загальних типів балету (фольклорний, класико-романтичний та модерний / експериментальний); прогресивна робота балетмейстерів із модерною хореографічною лексикою; діяльність нової генерації танцівників і хореографів-балетмейстерів; відсутність залежності від офіційних театральних структур; посилення популярності балету серед глядачів; тісна співпраця балетмейстерів та українських композиторів; пріоритетне положення балету в жанровій системі сучасності; розширення інтертекстуального та міжмедіального поля балету; превалювання пластичності над дансантистю як в хореографічній, так і в музичній сферах; залучення конструкцій нетрадиційного типу у сфері сценографії; переосмислення класичної спадщини; адаптація шедеврів класичної літератури.

Огляд різних мистецтвознавчих праць, що присвячені балетному жанру, в аспекті виявлення та аналітичного осмислення наявних дефініцій балету зумовив створення власного визначення, з музикознавчої позиції, категорій «балет», «сучасний український балет», «танцювальна вистава».

За музикознавчою концепцією дисертаційного дослідження **балет** – це мистецький продукт, який отримав сценічне втілення і є результатом співпраці композитора (безпосередня участь у створенні оригінальної музики до балету або адаптація своєї наявної музики до конкретного балету), хореографа та сценографа (костюмографа, відеографа); **сучасний український балет** – синтетичний жанр новітнього музично-театрального мистецтва, який об'єднує хореографію, музику (звук), сценографію (костюмографію) і функціонує в хронологічних межах 1990–2020-х років; **танцювальна вистава** – тип балетної вистави, у якій використана небалетна музика композитора, не адаптована автором до цієї вистави.

Репрезентовано критерії, які дозволяють диференціювати українських композиторів за генераційним аспектом, з поділом на середнє і молодше покоління. Серед головних таких критеріїв виділено: роки народження, країну проживання (на момент становлення митця), важливі історичні події, контакти із західним мистецьким простором, орієнтацію на реципієнта, співвідношення в балетному продукті традиційного та інноваційного, використання акустичного чи електроакустичного інструментарію, приналежність митця до Національної Спілки композиторів України.

Важливим кроком на шляху теоретичного осмислення балетного жанру стало створення авторської типології на базі творів українських композиторів середньої та молодшої генерацій. Типологічний поділ відбувся за двома головними критеріями – музичними та позамузичними.

До музичних критеріїв залучено такі позиції: генезу музичної складової, звукову складову балетної вистави, структурно-масштабний критерій, жанрову специфіку, етнічну специфіку музичного складника балету.

До позамузичних критеріїв увійшли: наявність або відсутність сюжетної лінії, орієнтованість на глядацьку вікову категорію, специфіка постановочно-сценічної інтенції балетного твору, тип хореографії та сценографії.

Означені тенденції українського балету доби Незалежності, а також критерії авторської типології дозволи проаналізувати балетні твори українських композиторів середнього й молодшого поколінь у жанрово-інтонаційному аспекті.

Доведено, що балетні композитори активно працюють не тільки в чистому жанрі балету, але й вільно інтерпретують його в напрямі створення нових жанрових синтезів. Серед таких можна виділити балет-кантату «Кобзар» Ю. Шевченка, балет-інсталяцію «Дон Жуан з Коломиї» О. Козаренка, балет-фантазію «Видіння Рози» О. Родіна, балет-фольк-містерію «Обранець сонця» О. Шимка, балет-перформанс («Павана і Фуріант (Транс-цен-ден-танці)» С. Ярунського, «Гака» М. Шалигіна, «Глибоке слухання» С. Ярунського і С. Вілки, «Heimsuchung» А. Корсун, folk-performance «Бондарівна» А. Комлікової).

Сучасні композитори створюють опуси, жанрово-інтонаційна специфіка яких дає змогу визначити їхню модель як етнічну або ж позаетнічну. Серед етнічно забарвлених балетних опусів, які мають виразну національну специфіку, можна виокремити балети «Кобзар» Ю. Шевченка, «Обранець сонця» О. Шимка, «Тіні забутих предків» І. Небесного, «Гагаку» В. Польової тощо. Сучасний український балет виявляє себе не лише як кардинально інноваційний, але й певною мірою традиційний жанр, що активно зберігає і відтворює національні елементи. Інтеграція в сучасні постановки фольклорних мотивів, типових танцювальних елементів і костюмів свідчить про спробу збереження унікального культурного спадку насамперед України.

Доведено, що розвиткові балетного жанру в Україні сприяють такі показники, як поява нової генерації українських митців (композиторів, хореографів і сценографів); зміни в соціокультурній політиці України, яка

спрямована на активну інтеграцію українського музично-театрального мистецтва у світовий контекст.

Визначено, що балет доби Незалежності став важливим індикатором історичних подій в Україні. Саме в жанрі балету реалізовані одні з перших музично-сценічних рефлексій військових подій в Україні: вторгнення росіян 2014 року репрезентоване в балеті «Доля» Ю. Гомельської, знищення Маріуполя пережито у творі «Маріуполь» І. Гаркуши, а доля українських біженців висвітлена в балеті «Мій дім на двох ногах» В. Рекала.

Виявлено мистецьку особливість сучасних українських митців, яка полягає в їхньому активному міжмедіальному та інтертекстуальному мисленні. Полілоги охоплюють різні мистецькі напрями: від кіномузики – до стилю іншого композитора. Серед таких творів можна назвати балет «За двома зайцями» з його апеляцією до однойменної кінострічки режисера В. Іванова, балет «Видіння Рози» О. Родіна, який став парафразом на балет «Примара троянди» М. Фокіна; балетний опус «Норрег» М. Шалигіна, у якому композитор створює міжвидовий художній переклад живописного стилю Е. Гоппера, балет «Schnittke» М. Шалигіна, де відтворені полістильові ігри А. Шнітке.

Обґрунтовано системні зміни в балетному жанрі, спрямовані на використання нових технічних можливостей диджиталізації музики. Серед основних тенденцій роботи українських композиторів у цій сфері – долучення електроніки не лише як тембру, але і як самостійного інструментарію у створенні музичного полотна балету. Важливо, що разом з тим митці не відмовляються від традиційних звукових структур, які набувають певного переосмислення. Так, електроакустика стає впевненою координатою музичної організації балетів «Existenza» Л. Юріної, «Стіна» О. Шпудейка, відіграє важливу роль у таких балетах як «Odysseus» і «Case Carmen» М. Шалигіна, входить як елемент конкретної музики до балетів «Видіння Рози» О. Родіна, «Мій дім на двох ногах» В. Рекала тощо.

Результати дослідження підтверджують потенціал сучасного українського балету для розвитку національної культури та розширення впливу на світову балетну сцену. Збереження і розвиток традицій, поєднання їх з інноваційними підходами, поряд із широкою панорамою жанрових модифікацій, роблять балет важливим жанром українського музично-сценічного мистецтва доби Незалежності.

Ключові слова: українська музика, музика XXI століття, музика доби Незалежності, українські композитори, сучасний балет, танець, балетна музика, інтертекстуальність, міжмедіальність, жанровий тип, жанр, стиль, етнічність, генерація, соціокультурні тенденції, інноваційні технології.

ABSTRACT

Zinchenko V. Ukrainian Ballet of the Independence Era: Development Trends, Genre-Intonation Specifics. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 025 “Musical art” (field of study 02 “Culture and Arts”). — Ukrainian National P. Tchaikovsky Academy of Music, Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine, Kyiv, 2024.

Relevance. Ballet as a whole phenomenon cannot be considered a researched sphere of culture. Among the objective reasons for this situation are the sporadic nature of its study, the complexity of the genre itself (its “inter-artistic” synthetic status), the lack of a developed musicological methodology for studying this genre that would take into account all the components of the phenomenon – both the multidimensional ballet material itself and the staging process .

The genre of ballet often becomes the object of research in related humanitarian disciplines: ballet, theater and cultural studies. At the same time, in the field of musicology, ballet occupies a peripheral position, often being in the shadow of another musical and theatrical genre – opera. Meanwhile, the realities of modern Ukrainian art,

which consist in the powerful interest in the ballet genre of modern Ukrainian composers, along with the bright explosion of the creative ballet industry, encourage a musicological understanding of artistic processes related to ballet.

An important step on this path is the implementation of the necessary set of measures: a comprehensive study of the phenomenon taking into account all its genre components (in coordination with other humanities), development of genre typology, study of genre-intonational and sociocultural parameters of modern Ukrainian ballet. After all, the ballet genre is one of the priorities in reflecting various trends in the development of modern art.

The scientific novelty of the dissertation research is a contribution to the field of modern musicology and the study of the ballet genre in general. Among the main factors of the scientific novelty of the work the first contemporary musicological understanding of the genre of modern Ukrainian ballet in a theoretical aspect; creation of the author's typology of the ballet genre, which takes the first step in the direction of musicological systematization and classification of the genre; the first in Ukrainian musicology research the works of Ukrainian ballet composers in the generational aspect; mostly the first analytical research of ballets by Ukrainian artists through the prism of socio-cultural trends; practical implementation of research results in the educational process, in particular in the program of the discipline “Innovative technologies in musical activity” in the Glier Kyiv Municipal Academy of Music, which was implemented to the educational process in 2023-2024.

Research results. The conducted dissertation research of the Ukrainian ballet of the Independence Era made it possible to outline the cultural, social and political events that influenced the creation of ballet performances. The main socio-cultural and artistic trends of modern Ukrainian ballet are systematized. The most important among them are: simultaneous functioning of three general types of ballet (folkloric, classical-romantic and modern); progressive work of choreographers with modern choreographic vocabulary; activities of a new generation of dancers and choreographers-ballet masters; lack of dependence on official theater structures;

increasing the popularity of ballet among the audience; close collaboration of ballet masters and Ukrainian composers; the priority position of ballet in the modern genre system; expanding the intertextual and intermedial field of ballet; the predominance of plasticity over danceability in both the choreographic and musical spheres; involvement of non-traditional constructions in the field of scenography; reinterpretation of classical heritage; adaptation of masterpieces of classical literature.

The study reveals the versatility of modern Ukrainian ballet, taking into account not only choreographic aspects, but also the interaction of artistic directions, the influence of social and cultural trends on creativity and the importance of innovation in ballet art.

A review of various works of art history devoted to the ballet genre, in the aspect of identifying and analytically understanding the existing definitions of ballet, led to the creation of its own definition, from a musicological position, of the categories “ballet”, “modern Ukrainian ballet”, “dance spectacle”.

According to the musicological concept of the dissertation research, **ballet** is an artistic product that has received a stage embodiment and is the result of the collaboration of a composer (direct participation in creating original music for a ballet or adaptation of his existing music to a specific ballet), choreographer and scenographer (costume designer, videographer); **modern Ukrainian ballet** is a synthetic genre of the modern music and theater art, which combines choreography, music (sound), scenography (costume design) and functions within the chronological limits of the 1990s–2020s; **dance spectacle** is a type of ballet performance in which the composer's non-ballet music, not adapted by the author to this performance in any way, is used.

Presented criteria allow to differentiate Ukrainian composers according to the generational aspect, with a division into middle and younger generations. Among the criteria are: year of birth, country of residence (at the time of the artist's formation), important historical events, contacts with the Western artistic space, orientation to the recipient, the ratio of traditional and innovative, use of acoustic or electro-acoustic

instruments in a ballet products, artist's membership in the National Union composers of Ukraine.

An important step on the way to a theoretical understanding of the ballet genre was the creation of an author's typology based on the works of Ukrainian composers of the middle and younger generations. The typological division took place according to two main criteria – musical and non-musical.

The following positions are included in the musical criteria: the genesis of the musical component, the sound component of the ballet performance, the structural-scale criterion, the genre specifics, the ethnic specifics of the musical component of the ballet.

Non-musical criteria included: the presence or absence of a storyline, orientation to the audience's age category, the specifics of the staging and stage intention of the ballet work, the types of choreography and scenography.

The identified tendencies of Ukrainian ballet of the Independence Era, as well as the criteria of the author's typology allowed to analyze the ballet works of Ukrainian composers of the middle and younger generations in terms of genre and intonation.

It has been proven that ballet composers actively work not only in the pure genre of ballet, but also freely interpret it in the direction of creating new genre syntheses. Among them, we can name the ballet-cantata “Kobzar” by Yu. Shevchenko, the ballet-installation “Don Juan from Kolomyia” by O. Kozarenko, the ballet-fantasy “The Vision of the Rose” by O. Rodin, the ballet-folk-mystery “Chosen of the Sun” by O. Shymko, ballet performance (“Gaka” by M. Shalygin, “Heimsuchung” by A. Korsun etc.).

Modern composers create opuses whose intonation-genre paradigm makes it possible to define their model as ethnic or non-ethnic. Among the ethnically colored ballet opuses that have a distinct national specificity the ballets: “Kobzar” by Yu. Shevchenko, “Chosen of the Sun” by O. Shymko, “Shadows of Forgotten Ancestors” by I. Nebesny, “Gagaku” by V. Polyova, etc.

Modern Ukrainian ballet reveals itself not only as an innovative, but also to some extent conservative genre that actively uses and reproduces national traditions. The integration of folkloric motifs, typical dance elements and costumes into modern productions shows an attempt to preserve the unique cultural heritage, of the first order, of Ukraine.

It has been proven that the development of the ballet genre in Ukraine is facilitated by such indicators as: the emergence of a new generation of Ukrainian artists (composers, choreographers and scenographers); changes in the socio-cultural policy of Ukraine, which is aimed at the active integration of Ukrainian music and theater art into the world context.

It was determined that the ballet of the Independence Era became an important indicator of historical events in Ukraine. In the ballet genre, one of the first musical and stage representations of wartime events in Ukraine was implemented: the first invasion of the Russians in 2014 was represented in the ballet “Fates” by Yu. Gomelska, the destruction of Mariupol was experienced in the work “Mariupol” by I. Harkusha, and the fate of Ukrainian refugees was highlighted in the ballet “My Home On Two Feet” by V. Rekalov.

The artistic feature of modern Ukrainian artists is revealed, which consists in their active intermedia and intertextual thinking. Polylogues in the intermedial space cover various artistic directions: from film music to the style of another composer. Among such works, we can name the ballet “Chasing Two Hares” with its appeal to the film of the same name directed by V. Ivanov, the ballet “Vision of the Rose” by O. Rodin, which became a paraphrase of the ballet “The Spirit of the Rose” by M. Fokin; the ballet “Hopper” by M. Shalygin, in which the composer creates an interspecies artistic translation of E. Hopper's painting handwriting, the ballet “Schnittke” by M. Shalygin, which reproduces the polystyle games of A. Schnittke.

Systemic changes in the ballet genre, aimed at using new technical possibilities of music digitization, are substantiated. Among the main trends in the work of Ukrainian composers in this field is the inclusion of electronics not only as a timbre,

but also as an independent instrument in the creation of the musical field of ballet. It is important that at the same time the artists do not abandon traditional sound structures, which acquire a certain reinterpretation. So, electroacoustics becomes a sure coordinate of the musical organization of the ballets “Existenza” by L. Yurina, “The Wall” by O. Shpudeiko, plays an important role in such ballets as “Odysseus” and “Case Carmen” by M. Shalygin, is included in the form of elements of specific music in ballets “Vision of the Rose” by O. Rodin, “My Home On Two Feet” by V. Rekalov, etc.

The results of the study confirm the potential of modern Ukrainian ballet for the development of national culture and expanding its influence on the world ballet scene. Preservation and development of traditions, their combination with innovative approaches, along with a wide panorama of genre modifications, make ballet an important genre of Ukrainian stage art of the Independence Era.

Keywords: Ukrainian music, music of the 21st century, music of the Independence Era, Ukrainian composers, modern ballet, dance, ballet music, intertextuality, intermediality, genre type, genre, style, ethnicity, generation, socio-cultural trends, innovative technologies.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові (категорія Б) за напрямом «Мистецтвознавство»

1. Зінченко В. Балет «Traces» Максима Шалигіна – втілення семантики юродства. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. Рівне, 2020. Вип. 131. С. 134–145.
2. Зінченко В. Балет «Norper» Максима Шалигіна: на перехресті міжмедіальної інтерпретації та художнього перекладу. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. Київ, 2021. Вип. 131. С. 154–166.
3. Зінченко В. Балет Юрія Шевченка «За двома зайцями»: інтертекстуальний та інтермедіальний контексти. *Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського*. 2022. Вип. 133. Київ, С. 111–119.

Статті в наукових іноземних виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних

Zinchenko, V. Typologia współczesnego baletu ukraińskiego: aspekt muzykologiczny. *Edukacja Muzyczna*. 2021. 16. S. 121–133.

Статті в наукових виданнях, не затверджених МОН України як фахові

Зінченко В. Жанрово-інтонаційна специфіка балету «Schnittke» М. Шалигіна. *Київське музикознавство*. Студентська наукова думка. 2021. Вип. 2. С. 62–73.

Наукові праці апробаційного характеру

1. Зінченко В. Балет Мирослава Скорика «Перехрестя»: проблема жанрової модуляції твору. *Четверта Міжнародна науково-практична конференція*

- «Україна. Європа. Світ. Історія та імена в культурно-мистецьких рефлексіях» (Київ, 5–7 листопада 2020) : тези. Київ, 2020. С. 64–67.
2. Зінченко В. Типологія сучасного українського балету як інструмент осмислення творчого процесу. *XXI Міжнародна науково-практична конференція «Молоді музикознавці»* (Київ, 08–10 січня 2021) : тези. Київ, 2021. С. 44–45.
  3. Зінченко В. Діалогічний простір симфонії-балету «Liebestod» Віталія Губаренка. *Людина. Діалог. Цифрова Культура* : Зб. наук. ст. та тез наук. повід. за матеріалами наук. круглих столів : «Культурна антропологія: предмет і основні проблеми», 20.05.2021 р., «Діалог культур у полікультурному просторі сучасності», 27.05.2021 р. та Всеукраїнської наук.-практ. конф. «Людина в цифровому світі. Ефекти смерті, театру, “завіси”, реального як феномени сучасного мистецтва», 04.06.2021 р. Київ : ІК НАМ України, 2021. С. 139–140.
  4. Zinchenko, V. Typology of modern ballet. *Typologies of Music Signification: Retrospective and Perspective* (Vilnius, 21–23 October 2021) : abstracts. Vilnius, 2021. pp. 65–66.
  5. Зінченко В. «Балет “За двома зайцями” Юрія Шевченка: генеалогічний аспект». *Міжнародна науково-творча конференція «Захід-Схід: культура та сучасність»* (Одеса, 25–26 вересня 2021) : тези. Одеса, 2022. С. 102–104.
  6. Зінченко В. Звуковий простір сучасного українського балету: проблема класифікації. *XXII Міжнародна науково-практична конференція «Молоді музикознавці»* (Київ, 10–12 січня 2022) : тези. Київ, 2022. С. 42–43.
  7. Zinchenko, V. Pamięć o polskich tancerkach i choreografkach Bronisławie Niżyńskiej i Adolfinie Paszkowskiej wśród artystycznej awangardy kijowskiej z początku XX wieku. *Memento – pamięć źródła* (Warszawa, 27 Listopada 2022) : abstrakt. Warszawa, 2022. S. 18.